

Rojstni list Slovenije

V Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani si lahko do 20. junija ogledamo izjemen zgodovinski dokument, Bržižnske spomenike, in še tri najstarejša pisna besedila.

Zgodovinar Igor Grdina, ki je danes eden najboljših poznavalcev *Bržižnskih spomenikov*, poudarja, da kot prvi ohranjeni odtis slovanske slovstvene kulture na območju civilizacijskega evropskega Zahoda *Bržižnski spomeniki* za zmerom ostajajo nepozabno pričevanje o tem, da se med nami ni dogajala samo lokalna, marveč tudi svetovna zgodovina.

Le malokateri narod je tako povezan s svojo kulturo kot prav Slovenci. Osnova praslavanske besede *Slovane*, ki pomeni *Slovani* in od koder prihaja tudi ime *Slovenci*, je *slov-*. Obstajata dve domnevi o tem, kaj ta osnova pomeni. Mlajša pravi, da je praslavanska beseda *Slovane* najprej pomenila *prebivalci ob reki*, starejša pa, da je ime ljudstva *Slovane* izpeljano iz praslavanskega izraza *slovo*, ki v slovenščini pomeni *beseda*. Ta domneva je pomensko bolj utemeljena. Ime ljudstva *Slovane* je torej pomenilo: ljudje, ki znajo govoriti tako, da jih je mogoče razumeti in oni nas razumejo. Tiste, ki jih niso razumeli, pa so Slovani imenovali *Nemci*, za Slovane torej *nemi ljudje*.

Poleg tega *Sveto pismo* posebej izpostavi *besedo*, saj beseda postane oznaka za samega učlovečenega Božjega Sina: "V začetku je bila Beseda in Beseda je bila pri Bogu in Beseda je bila Bog." (Jn 1,1) *Bržižnski spomeniki* so najstarejši slovanski zapis v latinski pisavi in sploh najstarejši slovanski zapis v latinici. To jasno pravi, da smo bili Slovenci del zahodnoevropske civilizacije in da smo lahko ponosni na nekaj, na kar noben drug slovanski na-

Slovenci si lahko tokrat prvič tudi na tleh Slovenije ogledamo svoj rojstni list.

rod ne more biti. Naša zgodovina temelji na besedi oziroma na kulturi.

Bržižnski spomeniki

Na začetku tisočletnega razvoja slovanske pisne kulture stojijo znameniti *Bržižnski spomeniki*, ki so nastali med letoma 972 in 1039 na zgornjem Koroškem v dolini reke Moll ali na Lurnskem polju, zato so najstarejši zapis slovensčine in tudi najstarejši ohranjen zapis kakega slovanskega jezika na območju civilizacije evropskega Zahoda. Kodeks, ki jih vsebuje, je pripadal freisinškemu škofu Abrahamu (umrl leta 994). Ta škofija je imela posesti tudi na Koroškem in je bila tedaj poseljena s slovanskimi verniki, zato je škof v svojem pontifikatu potreboval tudi slovanska liturgična besedila. Gre za slovensčino na njeni najzgodnejši stopnji, ko se je šele ločevala od skupnega slovanskega govora.

Kodeks so do leta 1803 hranili v stolnem kapitlju v Freisingu (Freising je sredi 19. stol. Anton Janežič poslovenil v Bržižnje, zato se spomeniki imenujejo bržižnski) – odtlej pa v Ba-

varski državni knjižnici v Münchnu – kjer so v njem leta 1807 tudi odkrili naša besedila. Prvi spomenik, obrazec splošne spovedi, je zapisan na dveh straneh, tretji, ki je prav tako spovedni obrazec, na treh, drugi, ki je po svoji vsebini pridiga o grehu in pokori, pa obsega štiri strani. Vsi trije so napisani v minuskularni pisavi, dedinji karolinške minuskule.

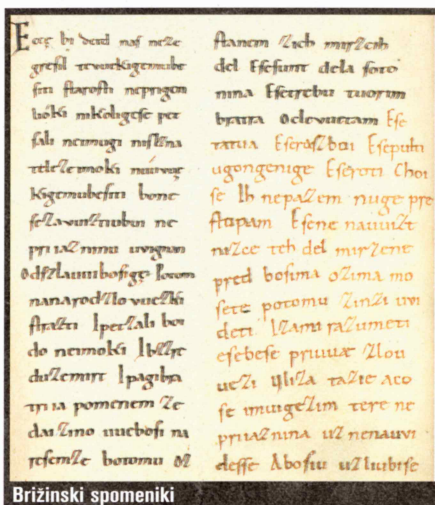
Latinski kodeks, v katerega so uvezeni *Bržižnski spomeniki*, obsega 169 oštevilčenih pergamentnih folijev oz. 228 strani. Kodeks, ki po svoji zunanosti, okrasju in vsebini

sicer ni razkošno opremljen, je prav zaradi *Bržižnskih spomenikov* postal svetovno znan in za Slovence posebej dragocen pisni spomenik.

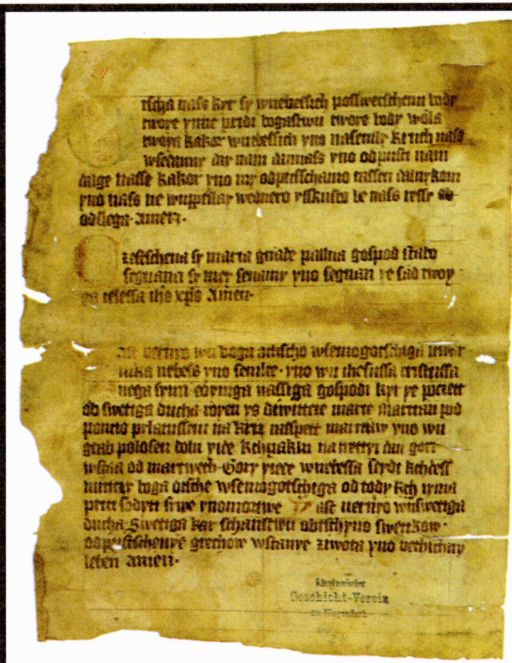
Rateški rokopis

Celovski ali *Rateški* je za *Bržižnski spomeniki* drugi najstarejši slovanski srednjeveški spomenik pismenstva. Njegovo dvojno poimenovanje po eni strani izhaja iz kraja, kjer ga hranijo (Koroški deželni arhiv), po drugi strani pa po domnevnem, vendar ne potrjenem kraju nastanka (Rateče).

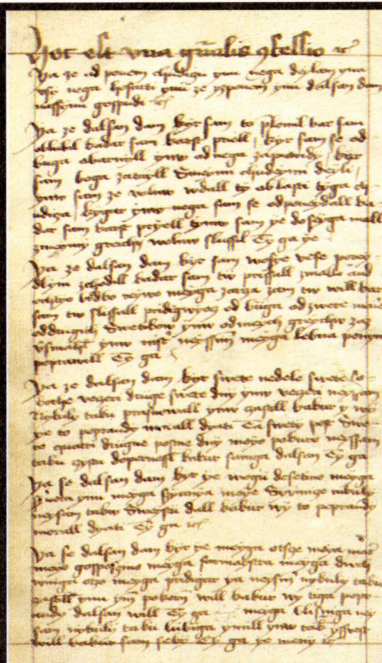
Med letoma 1362 in 1390 nastali rokopis, ki sestoji iz enega samega pergamentnega lista, vsebuje tri molitvene obrazce (očenaš, zdravamarijo in apostolsko vero). Predpogoj za njegov nastanek je treba tako kot pri *Bržižnskih spomenikih* videti v povezavi z v drugi polovici 8. stoletja opravljenim pokristjanjevanjem karantanskih Slovanov, o katerem nam okoli leta 870 poroča *Spreobrnitev Bavarcev in Karantancev*. Poleg tega so bile od sinode v Mainzu (813) poleg latinščine dovoljene tudi molitve v materinščini. List

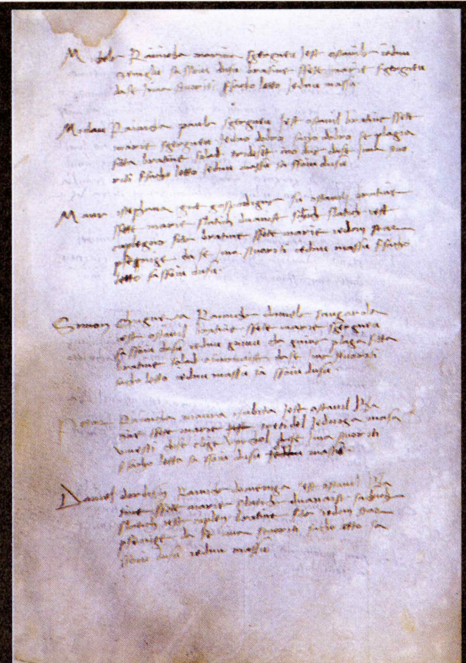
Bržižnski spomeniki

Rateški rokopis

Stiški rokopis

Čedadski rokopis

je bil del kodeksa (misala?), ki se je nazadnje verjetno uporabljal v Ratečah. Na to kažejo z letnicama 1467 in 1471 datirani zapisi na zadnji strani lista, ki v stolpcih navajajo podatke o članih Marijine bratovščine v "Ratatscha(ch)" (=Rateče/Ratschach) in o Apostolski bratovščini prav tam.

Stiški rokopis

Stiški rokopis tvorijo slovenska besedila, vpisana v kodeks, ki je sicer izpolnjen z latinskimi besedili, hrani pa ga Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani. Slovenski sestavki so zapisani na zadnjih petih straneh, in sicer dva obrazca splošne spovedi, začetek velikonočne pesmi, nekaj besednih parov latinsko-slovenskih izrazov, priziv Svete Duha in Marije ter molitev *Salve Regina*. Nekaj slovenskih interlinearnih glos je posejanih tudi med latinskim besedilom na drugih mestih v knjigi. Knjižni blok sestavljajo papirnati listi, vezava je sočasna.

Med besedili *Stiškega rokopisa* je najobširnejša splošna spoved. Stiška različica je samostojna priredba po kakšni nemški predlogi iz družine tistih spovednih obrazcev, ki so verjetno nastali v prvi polovici 12. stoletja. V kitici velikonočne pesmi je obdelana liturgična misel o vstajenju in njegovem pomenu za odrešenje človeštva. Čeprav gre za predelavo nemške pesmi, razločki v izrazju, v ritmiki in v fakturi stavka govorijo za afektivno in jezikovno

samostojno prepesnitev znane srednjeveške teme. Invokacija pred pridigo je standardna prošnja za milost in upanje. *Salve regina* je globoko občutena srednjeveška cerkvena pesem, ki so jo v liturgiji praviloma molili duhovniki. Njena slovenska priredba pričuje o začetku marijanskega kulta na Slovenskem.

Čedadski rokopis

Čedadski ali Černješki rokopis hranijo v Arheološkem muzeju v Čedadu. To je manjša rokopisna knjižica, sestavljena iz 16 pergamentnih listov, na katerih so z obeh strani kratki zapisi (vsega skupaj 102) z imeni faranov in obiskovalcev cerkve Marije v Černjeji (ital. Cergneu) ter njihovih zaobljub in daril. Na začetku so vsi zapisi v latinščini, potem pa v severnoitalijanskem nareč-

ju, v katerem so govorili okrog Černjeje. Leta 1497 je notar Johannes z Vegle (z otoka Krka) začel zapisovati v slovenščini, ki se v tem primeru imenuje *lingua sclabonica*.

Prvih 25 slovenskih zapisov je napravil Johannes, potem pa so njegovo delo nadaljevali drugi pisci (dvanajst ali trinajst). V rokopisu je 52 zapisov v slovenskem jeziku. Vsak ima tri do pet vrstic; vsebina zapisov je precej "standardna": ta in ta faran iz te in te vasi je zapustil bratovščini Svete Marije iz Černjeje nekaj (pšenico, vino, denar, zemljišče), da bi se za njegovo dušo opravilo določeno število maš. Treba je poudariti, da so ti zapisi kljub svoji standardnosti dragoceno toponomastično in antroponomastično gradivo in so zelo pomembni tako za preučevanje zgodovine slovenščine kakor tudi za interpretacijo njene vloge v Beniciji v 15. in 16. stoletju.

Razstveni katalog

Razstavo *Rojstni list slovenske kulture* v NUK spremlja pregleden in lepo oblikovan katalog. Uvodoma je Mihael Glavan na kratko predstavil vse štiri razstavljene in hkrati najstarejše v slovenščini napisane dokumente. Dva prispevka sta napisana prav za to priložnost. Zgodovinar Igor Grdina je v esejičestnem slogu prikazal kulturno-duhovno podobo časa, ko so nastali *Bržinski spomeniki*, Alfred Ogris pa

je prikazal *Rateški rokopis*. Prispevka Jožeta Pogačnika o *Stiškem rokopisu* in Nikolaja Mikhailova o *Čedadskem rokopisu* sta ponatisnjena. V drugem delu kataloga so kakovostne barvne reprodukcije vseh štirih razstavljenih rokopisov.

Znanstvenokritična izdaja

Ob prvi razstavi *Bržinskih spomenikov* v Sloveniji je založba ZRC izdala prenovljeno znanstvenokritično izdajo o njih. *Bržinski spomeniki*, najstarejše slovensko in sploh najstarejše ohranjeno slovansko v latinčni pisavi napisano besedilo, so ključnega pomena za našo jezikovno, literarno, kulturno in versko zgodovino. Naloga znanstvenokritične izdaje, ki je zdaj natisnjena že v tretji dopoljeni izdaji, je predvsem ta, da naredi besedilo dostopno in preverjeni različici in omogoči nadaljnje raziskovanje z njim povezane večdisciplinarne problematike. Zato izdaja vsebuje: faksimile rokopisa, podroben opis rokopisa in celine srednjeveškega kodeksa, v katerega je rokopis uvezan, diplomatski, kritični in fonetični prepis besedil BS, prevode v sodobno slovenščino, nemščino, angleščino in latinščino, slovar vsega besedja spomenikov z ustreznimi v več jezikih, oris raziskav o BS (Igor Grdina), popolno bibliografijo dosedanjih objav ter strokovne literature o njih (Marko Kranjec), obsejen znanstveni aparat in imensko kazalo.

V. M.

ZNANSTVENORAZISKOVALNI CENTER SAZU
INSTITUT ZA SLOVENSKO LITERATURO IN LITERARNE VEDE

BRIŽINSKI SPOMENIKI MONUMENTA FRISINGENSIA

dapotomus/linzi bosi
raba prilluauise toq
im grechi vnašf poste
te im izpovvedni bo
dere grechov mnaših

LJUBLJANA 2004